

कुमुदाभिष्य न० कुसुदखैवाभिष्या शोभा यस्य श्वेतत्वात् ।

रौथे रजते धातौ शब्दचि० [२कुमुदाधारस्थाने च कुमुदावास पु० कुसुदानामावासः । १कुसुदप्राये देशे हेमच० कुमुदिका स्त्री कौ मोदते सुद-हर्षे क ७त० । कटफले अमरः

कुमुदिनी स्त्री कुमुदानि सन्त्यत देशे पुष्क० इति । १कुमुद-युक्तदेशे पुष्करिण्यादौ २कुसुदलतायां भरतः । “कुसु-दिनीकुलकेलिकलालसः” भ्रमराष्टकम् । “पद्मिन्यां ये युगाः प्रोक्ताः कुसुदिन्याञ्च ते स्मृताः । सा तु मूलादि-सर्वाङ्गैः रक्ता समुदिता बुधैः” भावप्र०तद्गुणा उक्ताः । कुसुदानां समूहः खलादेराकृतिगणत्वात् इति । २कुसु-दसमूहे च । “वीक्षन्तेऽन्यमितः स्फुटत्कुसुदिनीफुल्लो-क्लसल्लोचनाः” पञ्चत०

कुमुदिनीनायक पु० इत० । चन्द्रे तद्दशे कुमुदसंघप्र-काशात्स तथात्वं कुमुदिनीपत्न्यादयोऽप्यत पु०

कुमुदेश पु० इत० । चन्द्रे कुमुदेश्वरादयोऽप्यत पु०

कुमुद्वत् लि० कुमुद+चठरथ्यां ङसलुप् भ्य इति मस्य वः ।

१कुमुदयुक्तदेशादौ “हंसश्चेत्पु तारासु कुमुद्वत्सु च वारिष” रघुः स्त्रियां ङीप् । साच २कुमुदलतायाम् । “ग्लपयति यथा शशाङ्कं कुसुद्वतीं न तथाहि दिवसः” शकु० “कुमुद्वती भालुमतीव भावम्” रघुः “वायो बैदूर्यसोपानपद्मोत्पलकुमुद्वतीः” भा० ४ । ६ । ६४ कुमुदस्यास्ति मतम् । २कुप्रोतियुक्ते लि० स्त्रियां ङीप् । “प्रभातवाताहृतिकम्पिताकृतिः कुमुद्वतीरेणुपिशङ्ग विम्वहम् । निरास शङ्गं कुपितेव पद्मिनी न मानिनीशं सहतेऽन्यसङ्गसम्” भट्टिः मानिनीपत्ने कुमुद्युक्त स्त्रीपरत्वम् । ३कुसुदनागस्य भगिन्यां “इमां खसारञ्च यवीयसीं मे कुसुद्वतीं नार्हसि नालुमन्तुम् । इत्युप क्रमे “संयोजयां विधिवदास सभेतबन्धःकन्यामयेन कुमुदः कुलभूषणेन” । “अतिथिं नाम काकृतस्थात् पुत्रभा प कुसुद्वती” रघुः

कुमुद्वतीश पु० इत० । चन्द्रे कुमुद्वतीनाथतदीशादयोऽप्यत पु०

कुमुद्वतीवीज न० इत० । (वेरा) इतिख्याते कुमुदिनीवीजे

“भवेत् कुमुद्वतीवीजं खाडु रूक्षहिंसं गुरु” भावप्र०

कुमोदक पु० मोदयति सुद-णिच्-एवल् इत० । १विष्णौ हेमच० सहि त्वाणेन भारवतारणेन च पृथिव्या मोदक इति तस्य तथात्वम् । तस्योदमण् ङीप् । कौमोदकी तद्-गदायाम् स्त्री

कुम्ब लि० कुवि-अच् । बाहुकुण्डे (कोपा) जटा० “कुरीर मस्य शीर्षाणि कुम्बं चाधिनिदध्मसि” अथ० ६, १३८, ३ कुम्बा स्त्री कुवि-भावे ऋङ् । १सुगहनायामाहतौ दृढ वेष्टने अमेध्यादिदृष्टिवारणाय वैदिके २वेष्टनभेदे च “तस्मिन्नुदीचीनकुम्बां शय्यां निदधानि” तैत्ति० । कुम्ब-यति आच्छायति अच् । ३स्थूलशटके स्त्री त्रिका०

कुम्ब्या स्त्री कुवि-यत् । एकार्थप्रतिपादके विध्यर्थवादा-त्मके वेदैकदेशब्राह्मणवाक्य भेदे माधवः । “तस्मादृचं वा यजुर्वा साम वा गाथां वा कुम्ब्यां वाऽभिव्याहारेद् व्रतस्वाध्यायाव्यवच्छेदाय” शत० ब्रा० ११।५।७।१०।

कुम्भ पु० कुं भूमिं कुम्भितं वा उम्भति उन्भ-पूरणे अच् शक० । १घटे, २हृदोगभेदे, ३हस्तिशिरःस्थमांसपिण्डद्वये, “तैः किं मत्तकरीन्द्रकुम्भकुहरे नारोपणीयाः कराः” प्रसन्नराघवम् । ४कुम्भकर्णस्य पुत्रे, ५वेश्यापतौ, मेदि० ६प्राणायामाङ्के श्वासरोधके चेष्टाभेदे, “दशद्रोणा भवेत् खारी कुम्भस्तु द्रोणविंशतिरित्युक्ते ७परिभाषाभेदे “धान्यं दशभ्यः कुम्भेभ्योहरतोऽभ्यधिकं बधः” मनुः । ज्योतिषप्रसिद्धे मेधावधिके दशकादशराशौ च । ८गुग्गुलौ, ९तिष्ठति च न० ।

तत्रघटार्थककुम्भलक्षणसक्तं हेमा० दा० परिभाषाप्र० “विष्णु भस्मोत्तरे “हैमराजतताम्ना वा मृत्समया ल-क्षणांविताः । यातोद्वाहप्रतिष्ठादौ कुम्भाः स्युरभिषे-चने । पञ्चाशाङ्गलवैपुल्या उत्सेधघोडशाङ्गुलाः । द्वाद-शाङ्गुलकं मूलं सुखमष्टाङ्गुलं भवेत्” । “पञ्चाशाङ्गुलेति आशा दिशः, तासु, दशसंख्यावाचकत्वेन ज्योतिः-शास्त्रादौ प्रसिद्धाः पञ्च च आशासु पञ्चाशाः ता-वन्ति अङ्गुलानि वैपुल्यं येषां ते तथाभूताः । मध्यप्रदेशे तिर्यग्मानेन पञ्चदशाङ्गुला इत्यर्थः । अथवा बाह्यप्रदेशे बलयाकृतिना सूत्रेण नीयमाना रुध्यस्थाने पञ्चाशद-ङ्गुला इत्यर्थः । अस्मिन् पक्षे पञ्चाशाङ्गुलेति छान्दसः प्रयोगः” हेमा० ।

तान्त्रिकमानन्तु तन्त्रसा० गौतमीये “हैमं रौथं तथा ताम्नं मार्त्तिक्यं वा स्वशक्तितः । वित्तशायं न कुर्वीत कृते निष्फलमाप्नुयात् । षट्त्रिंशदङ्गुलं कुम्भं विस्तारो द्धतिशालिनम् । षोडशं द्वादशं वापि ततोन्मूलं न कारयेत्” ।

प्राणायामाङ्गकुम्भकपरकुम्भप्रकारः विधा० पा० उक्तो-यथा “कुम्भकः पूरकोरेचः प्राणायामस्त्रिलक्षणः ।